UDK –902
94

ISSN:2490-3930
GODINA II/BROJ 2

UDRUŽENJE ZA PROUČAVANJE I PROMOVIRANJE ILIRSKOG NASLIJEĐA I DREVNIH I KLASIČNIH CIVILIZACIJA
BATHINVS

GODIŠNJAK UDRUŽENJA BATHINVS ACTA ILLYRICA

– SARAJEVO, 2018. –

Acta Illyrica
Godišnjak Udruženja BATHINVS
Godina II/Broj 2

*Ovaj broj časopisa posvećen je uvaženom članu
bosanskohercegovačke akademske zajednice
prof. dr. sc. Esadu Pašaliću.*

Izdavač / Publisher:

Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i drevnih i
klasičnih civilizacija BATHINVS
Topal Osman Paše 20, Sarajevo, Bosna i Hercegovina
<http://bathinvs.com/>

Za izdavača / For the Publisher: Dženan Brigić

Glavna i odgovorna urednica / Editor-in-chief: Amra Šaćić Beća

Redakcija / Editorial Board:

Enver Imamović, Branka Migotti, Milan Lovenjak, Snežana Ferjančić,
Salmedin Mesihović, Bego Omerčević, Drago Župarić, Ivan Basić, Marcel
Burić, Adila Pašalić Kreso

Sekretar redakcije / Secretary of the Editorial Board: Edin Veletovac

Recenzentski odbor / Advisory Board:

Salmedin Mesihović, Adnan Busuladžić, Alka Domić Kunić
Ivan Radman Livaja, Almir Marić

Prijevod na engleski / English translation: Samra Čebirić

Lektor / Proofreader: Selma Demirović Raonić

DTP: Amra Mekić

UDK: Elvira Poljak Bajramović

Vizualni identitet naslovnice / Cover page design: Amra Mekić

Štampa / Print: Agencija PERFECTA

Tiraž / Print Run: 200

Časopis je indeksiran u / Journal indexed in:
C.E.E.O.L. (Central Eastern European Online Library)

*Udruženje za proučavanje i promoviranje ilirskog naslijeđa i
drevnih i klasičnih civilizacija*
BATHINVS

Acta Illyrica

Godišnjak Udruženja BATHINVS
Godina II/Broj 2

SARAJEVO, 2018.

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....	7
----------------	---

PREGLEDNI I NAUČNI RADovi

Moamer Šehović – <i>In honorem et memoriam Esada Pašalića</i>	13
Dženan Brigić – <i>Gornja Tuzla – prahistorijsko naselje sjeveroistočne Bosne (Kulturna stratigrafija na osnovu Čovićevog iskopavanja iz 60-tih godina 20. st.)</i> ...	27
Mirza Hebib – <i>Položaj i značaj otoka Mljeta u razdoblju rimske uprave</i>	41
Siniša Bilić-Dujmušić / Feđa Milivojević – <i>Cezarov posjet Iliriku 57./56. g. pr. Kr.</i>	61
Alka Domić Kunić – <i>PROSOPOGRAPHIA BELLI BATONIANI: Augustovi legati u mreži međusobnih veza i interesa</i>	83
Salmedin Mesihović – <i>Predstave ilirskih ethnē u augusteumu u Afrodisijsu</i>	131
Amra Šaćić Beća – <i>Koji je administrativni status rimskog naselja na Ilidži?</i>	149
Gligor M. Samardžić – <i>Epigrafski miljokazi i njihov značaj za proučavanje rimskih komunikacija na jugu provincije Dalmacije (Primjeri iz istočne Hercegovine i zapadne Crne Gore)</i>	179
Goran Popović – <i>Rimske komunikacije u sjeveroistočnoj Bosni sa posebnim osvrtom na novootkrivenu dionicu puta na planini Bišini</i>	193
Péter Kovács – <i>The northern border of the Pannonians and the river Drava</i>	217
Tarik Silajdžić – <i>Tipologija rimskih ciglana s područja Bosne i Hercegovine – prilog poznavanju rimske građevinske djelatnosti u unutrašnjosti provincije Dalmacije</i>	231
Adnan Busuladžić – <i>Antički tragovi putovanja na prostoru današnje Bosne i Hercegovine</i>	267
Sanda Hasagić – <i>Korelacija putnih komunikacija i mitraizma u rimskoj provinciji Dalmaciji</i>	299
Edin Veletovac – <i>Osvrt na arhitektonski kompleks na Mogorjelu kao problem historiografije XIX, XX i XXI stoljeća</i>	317
Hrvoje Gračanin / Nebojša Kartalija – <i>Neka razmatranja o gospodarstvu Zapadnog Ilirika od IV do VI stoljeća</i>	335
Samir Aličić – <i>Jurisprudent Lucije Neracije Prisk</i>	395

Dževad Drino / Benjamina Londrc – <i>Rudarski propisi klasičnog i postklasičnog rimskog prava</i>	407
Dijana Beljan – <i>O adaptaciji latinskih imena i nekih rimskih tehničkih termina: vlast – pravo – religija</i>	427

PRIKAZI I IZVJEŠTAJI

Aldin Ćatić – <i>Prikaz knjige: "Rimski ratovi u Iliriku: povijesni antinarativ", Danijel Džino i Alka Domić Kunić</i>	451
Arnela Selimović – <i>Izvještaj sa naučnog skupa povodom pedesetogodišnjice smrti prof. dr. Esada Pašalića (Sarajevo, 20 / 21. 10. 2017.)</i>	457

UPUTSTVA AUTORIMA	463
CONTRIBUTOR GUIDELINES	465
UPUTSTVA RECENZENTIMA.....	468
AUTORI OBJAVLJENIH RADOVA	469

Aldin Ćatić, BA

**Udruženje za proučavanje i promoviranje
ilirskog naslijeđa i drevnih i klasičnih civilizacija
BATHINVS**

Prikaz knjige/Book review

**Prikaz knjige: “*Rimski ratovi u Iliriku: povijesni antinarativ*”,
Danijel Džino i Alka Domić Kunić**

Školska knjiga je u Zagrebu 2013. godine objavila monografiju “*Rimski ratovi u Iliriku: povijesni antinarativ*”, dva autora, Danijela Džine i Alke Domić Kunić. Pregled historiografije, različitih povijesnih narativa i fokus koji je stavljen na više od dva stoljeća rimskog osvajanja prostora koji se naziva Ilirikom na maestralan način su spomenuti autori objašnjavali u knjizi. Alka Domić Kunić kao viša znanstvena saradnica na Odsjeku za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu doktorirala je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2005. godine i od tada objavila brojna naučna djela na polju antičke arheologije i historije. Svakako da najznačajnije djelo Alke Domić Kunić predstavlja “*Bellum Pannonicum (12-11. god. p.n.e). Posljednja faza osvajanja južne Panonije*”. Danijel Džino svoj naučni put i afirmaciju izgradio je u Australiji na Sveučilištu Macquarie u Sidneyu, gdje je napisao mnoge radove na temu antičke historije koje su se ticale uglavnom Ilira i ostalih balkanskih indigenih zajednica, te njihovoj interakciji sa Rimom. Posebno treba istaknuti njegovu knjigu “*Illyricum in Roman Politics*”. Nije napisano mnogo sintetskih studija koji bi se bavili samo rimskim osvajanjem Ilirika. U zadnoj deceniji tema rimskih osvajanja postala je popularnija u naučnoj literaturi. Knjigu “*Rimski vuk i ilirska zmija*” objavio je 2011. godine Salmedin Mesihović, a 2015. godine Salmedin Mesihović i Amra Šaćić objavljuju “*Historiju Ilira*”. Marin Zaninović također objavljuje “*Ilirske ratove*” iste godine. Ipak je spomenuta knjiga Alke Domić Kunić i Danijela Džine svojevrsno osvježeno u proučavanju ilirske prošlosti, ona predstavlja nastavak i nadogradnju tih tema kojima su se autori i ranije bavili, ali ima nešto drugačiji pristup problematici rimskih osvajanja. Dodatnu vrijednost knjizi daju i recenzenti iste, a to su dva ugledna naučnika, Marin Zaninović i Ivan Radman - Livaja.

Iako naslov knjige “*Rimski ratovi u Iliriku, povijesni antinarativ*” vjerovatno asocira buduće čitaoce na još jednu knjigu koja govori o ratu Rimljana i njihovom osvajanju dijelova Ilirika onako jednostavno i hronološki nabrajajući poznate i više

puta spomenute činjenice, kako kod antičkih pisaca tako i kod drugih istraživača prošlosti, on je ipak dosta složeniji i upućuje nas na nešto drugačiju studiju za razliku od uobičajenih. Pristupajući samom istraživanju i pisanju o ovoj temi, dva autora unose nešto novo kada je u pitanju obrada izvora i historiografije, te svojim načinom pisanja i analiziranjem daju potpunu drugu dimenziju ovoj knjizi koja je zbog svega navedenog zanimljiva široj publici iz različitih oblasnih područja. Naslovi u knjizi su pomalo neobični za naučne tekstove, ali stvaraju još jasniju percepciju kod čitatelja o problematici o kojoj se piše.

O modernijem proučavanju antičke historije i historije uopće došlo je do značajnijih promjena koje su prikazane u prvom poglavlju navedene knjige pod nazivom *Ništa nije kao prije, O proučavanju antičke povijesti danas*. Multidisciplinarni pristup u historiografiji koji obuhvata i brojne druge discipline iz područja društvenih nauka kao što je antropologija ili sociologija odlika su modernog proučavanja historije. To novije istraživanje obuhvatalo je drugačiji pristup i preispitivanje antičkih izvora. Alka Domić Kunić i Danijel Džino objašnjavaju značaj dekonstrukcije historije i historijskih narativa koji opisuju različite i tek ponegdje slične poglede na historiju. Taj noviji pristup posebno u izučavanju antičke prošlosti jeste i opreznost kada je u pitanju rad sa historijskim izvorima, odnosno neuzimanje potpuno tačnim i istinitim ono što nam historijski izvori nude kao i njihovo posmatranje iz različitih perspektiva i konteksta vremena u kojem su nastajali.

U dijelu knjige koji je naslovljen *Prijašnja proučavanja rimske interakcije sa Ilirikom*, navodi se pregled starije historiografije koja se bavila proučavanjem rimskog ratovanja i rimskih političkih aktivnosti u Iliriku. Kao objašnjenje o toj temi neophodno je spomenuti činjenicu da se historiografija i savremene studije nisu bavile toliko opširno rimskim djelovanjem u Iliriku i pogotovo ratovima koji su obuhvatali period od Ilirskog kraljevstva 229. godine prije nove ere, pa sve do završetka Velikog ilirskog ustanka iz 9. godine n. e, nego samo određenim dijelovima tih ratova bez neke obimnije studije koja je sadržavala sve godine interakcije Ilirika i Rima. U ovom poglavlju akcenat je također stavljen i na stranu historiografiju. U prvom redu riječ je o njemačkoj historiografiji iz 19. stoljeća. Taj njemački i austrijski kolonijalni pristup prema Iliriku autori dovode u vezu sa tadašnjim vremenom i odnosom navedenih zemalja prema jugoistočnoj Evropi na čiju teritoriju su pretendovali. Za razliku od njemačkog posmatranja, na rimsku politiku osvajanja i zaposjedanja novih teritorija, Novozelandačin Ronald Syme se u kontekstu Ilirika više opredjeljuje za pojedince i njihovu ulogu kao što je ona Oktavijanova. Kao primjere modernog pristupa i primjene savremenih metodoloških okvira, autori navode pisanja Marjete Šašel Kos i Roberta Matijašića.

Proces romanizacije i njegovo značenje, te tumačenje pojmova osvajanje i Ilirik navedeni su poglavlju koje nosi isti naziv kao i knjiga, *Rimsko osvajanje Ilirika*. I tu

autori knjige ukazuju na drugačiji pristup historiografije koja je u 19. i ranom 20. stoljeću. oblikovala diskurs da je rimski imperijalizam posljedica uspješnih odbrambenih ratova koje je vodilo Carstvo. Rimski imperijalizam je objašnjen kao pojam koji u isto vrijeme posjeduje više karakterisitka i paralelnih narativa imperijalizma. Autori navode stvaranje Ilirika koje je neizostavno povezano sa rimskim političkim diskursom. Pojam Ilirik kao termin pokazuje veliku fluidnost i različitost. S razvojem imperijalne ideologije, za vrijeme Augusta Ilirik tek tada postaje integralni dio Carstva koji poprima posebne oblike u antičkoj intelektualnoj svijesti.

U kratkom, ali slikovitom dijelu knjige pomalo neobičnog naziva *Asterix i Obelix ne žive ovdje: Predrimska populacija Ilirika* sa većim brojem podnaslova autori nastoje objasniti identitet stanovnika Ilirika i njihov život i interakciju sa drugim kulturama. Kao važnu odrednicu za ova istraživanja naglašavaju oskudnost izvora i činjenicu da ne postoje sačuvana pisana svjedočanstva koja bi pripadala autohtonom stanovništvu Balkana. Zapisi najprije grčkih, pa zatim i rimskih pisaca, autori spominju kao nepouzdanu i obojenu pristrasnošću. Ta neopreznost prilikom korištenja izvora navodi se kao karakteristika starijih historiografa. Termin "barbari" objašnjava se kao atribut koji je uvijek dolazio ispred drugih i suprostavljenih civilizacija nasuprot grčke i rimske kulture. Pored grčkih kolonija na Jadranu autori raspravljaju i o pripadnicima latenskog svijeta ili Kelta. Značajan i upečatljiv utjecaj keltska civilizacija ostavila je na prostor Panonije, a političke tvorevine Skordiska i Tauriska povezuju se sa Keltima čiju seobu ne smatraju upitnom. Identitet indigenih zajednica naslonjenih najprije na grčku kulturu moguće je dekonstruisati i pojasniti na primjeru Fara, koji je postao sjedište specifične kulture koja je kombinacijom indigenih i helenističkih elemenata, kako navode autori, prerasla u *kolonijalnu sredinu* koja predstavlja svojevrsnu interakciju među kulturama. Neutemeljene i politički nekorektne stereotipe antičkih izvora o indigenim zajednicama na primjeru odlomaka iz Dion Kasija ili Apijanovih opisa tih "stereotipnih" skupina jasno objašnjavaju tezu o upitnoj vjerodostojnosti antičkih izvora kada su u pitanju Iliri i ostale zajednice raspostranjene na Balkanu. Simboličnim podnaslovom "*Vicevi o Skenobardu i Batonu*", Domić Kunić i Džino skreću pažnju na istinom upitne i nevjerodostojne opise indigenih zajednica kod antičkih pisaca. Panonce autori predstavljaju nešto drugačije, te navode njihovu povezanost sa Keltima.

Etnogenezu Ilira i konstrukciju pseudoetničnosti moguće je posmatrati iz različitih percepcija koje se tiču savremenih nauka, ali i temelja koje su udarile njemačka lingvistika, historiografija i arheologija 19. i ranog 20. stoljeća. Lingvističke pretpostavke o sličnostima albanskog jezika i jezika koji su govorile indigene zajednice autori smatraju neutemeljenim i diskutabilnim. U jugoslovenskim okvirima Iliri su shvatani kao makroetnička skupina sastavljena od heterogenih i kulturno povezanih plemena čije ujedinjenje je bilo spriječeno rimskim uplitanjem i okupacijom.

Ovakvo tumačenje Ilira, Domić Kunić i Džino objašnjavaju na osnovu konteksta vremena i ideje "bratstva i jedinstva" koja je uveliko konstruisala percepciju na pisane antičke izvore i ostale izvore na osnovu kojih se rekonstruiše prošlost Ilira. Heterogen proces izgrađivanja političkih skupina na prostoru Ilirika prikazan je u dijelu knjige naslovljenom *Indigene skupine*. Akcenat u ovom dijelu nije stavljen na etnografiju Ilirika već se klasifikacijom pokušava objasniti prahistorijska populacija budućeg Ilirika. Za samu indigenu zajednicu spominje se puno veći značaj lokalnog identiteta, nego onog regionalnog ili kulturnog. Pretpostavlja se da su predrimski indigeni identiteti nastavljeni u obliku rimskih administrativnih peregrinskih civitates, za koje je najbolji izvor Plinije Stariji.

U narednim dijelovima knjige, autori su raspravljali o porijeklu Panonaca, koji su prema dostupnim arheološkim izvorima prisutni u materijalnim zapisima heterogenih zajednica. Panonci se navode kao zasebna etnička cjelina koja se razlikovala od Japoda, Delmata i Ilira, koja je kulturne elemente preuzimala najviše iz "keltske" Evrope, što svjedoče zajednice sa prostora između Save i Drave koje Strabon smješta između dva latenska bloka već spomenutih Tauriska na zapadu i Skordiska na istoku. Ono što je naveo Strabon u svojoj knjizi nakon sedamdeset godina potvrdio je Plinije Stariji. Dalje u radu spominju se Japodi, Delmati i Liburni i brojne druge zajednice iz jugoistočnog dijela Ilirika koje autori nazivaju Ilirima.

Naziv *Helenistički dinasti i rimske legije u južnom Jadranu* odnosi se na jačanje Ardijejaca i ratove koje su vodili, Labeatsku dinastiju i početak onoga što se naziva Ilirskim ratovima. Zbrku i mimoilaženje izvora najbolje je moguće pratiti na primjeru Ardijejaca i njihove "matične zemlje". Prvi ilirski rat predstavlja sukob koji je privukao pažnju brojnih naučnika i različiti narativi kod Apijana i Diona daju posebnu dimenziju karakteru ovih ratova i povodu za iste. Tema gusarenja prisutna je u starijoj historiografiji i objašnjenja je kao povod za izbijanje sukoba što Domić Kunić i Džino smatraju važnijim, ali ne i jednim povodom za rimske intervencije, jer gusarenje je počelo sa naglim razvojem trgovine. Autori postavljaju pitanje uloge Ardijejaca i drugih Ilira u ovom intenzivnom identitetskom procesu preobrazbe među indigenim zajednicama koji je pridonio znatno kvalitetnijim društvenim odnosima između autohtonih skupina, ali i pojavu lokalne elite među njima koje su kontrolisale trgovinu. "*Ilirski*" ratovi u perspektivi naslovljeni je dio u kojem autori navode različite historiografske poglede kada su u pitanju razlozi za izbijanje ratova između Rima i Ilirskog saveza čije objašnjenje je antička historiografija nalazila u barbarskoj objesti i oholosti ilirskih dinasta, gusarenju, Teutinom "ženskom hirovitošću" ili "urođenom zlobom" Demetrija Hvarškoga. Historiografija iz 19. i sa početka 20. stoljeća ratove vidi kao opravdano miješanje Rima radi zaštite vlastitih interesa, dok se u kasnijoj historiografiji mogu pronaći podaci koji su išli u prilog objašnjenju o počecima agresivnog imperijalizma.

U poglavljima koje autori naslovljavaju, *Idi mi – dođi mi: Rim i istočna obala Jadrana između Skodarskog mira i Cezara* i *I riječ Vatinijeva stvori Ilirik: Cezarov prokonzulat i međurimski konflikti*, Domić Kunić i Džino bave se sukobima Rima sa indigenim stanovništvom koji su postajali intenzivniji pred kraj 2. i u 1. stoljeću prije nove ere, te za koje postoji više podataka u antičkim izvorima, u odnosu na prethodna ratovanja Rimljana na području Ilirika. Pored detaljnog prikaza ratovanja rimskih izaslanika, a kasnije i Julije Cezara sa ilirskim narodima, autori se osvrću i na Vatinijev zakon u kontekstu rimske politike toga vremena i građanski rat koji je pogodio rimsku državu, a obilježila ga je borba između Cezara i Pompeja u koju su bile uključene određene indigene zajednice sa prostora Ilirika. Kao politički konstrukt Ilirik se konstruiše tek za vrijeme Cezarovog prokonzulata, ali još uvijek ne kao provincija. Delmati kao predvodnici u višegodišnjoj borbi protiv Rimljana predstavljaju posljednji otpor rimskim legijama prije osvajačkog pohoda koji je pokrenuo Oktavijan. Nakon prestanka sukoba sa Delmatima, Cezar i njegovi legati definisali su rimsku imperijalnu dinamiku sile u ilirskom prostoru u ocrtan administrativni okvir. Autori navode da su promjene u tom okviru pokazale rimsko prepoznavanje da je istočna obala Jadrana spremna i politički se uključiti u konglomerat rimskog imperija.

U posljednjem poglavlju *Osvajanja Ilirika* u knjizi je prikazano konačno osvajanje i pokoravanje naroda koji su naseljavali dijelove balkanskog poluostrva. O Oktavijanovoj ekspediciji, razlozima i ciljevima pisali su brojni historiografi. Kao problem u historiografiji prilikom izučavanja ovog pohoda mladog Oktavijana, Domić Kunić i Džino navode pozitivističko čitanje malobrojnih i često kontroverznih izvora. Naredni rat koji je u literaturi poznat kao *Bellum Panonicum* (12 - 9. p.n.e), autori spominju kao značajan događaj za koji rimska historiografija pruža nedovoljno informacija. U izvještajima Diona, najobimnijeg historiografa čiji su podaci sačuvani za ovaj sukob pažnja se posvećuje samo određenim događajima i s obzirom na pisanje o dešavanjima iz ovog rata dva stoljeća kasnije primjetno je Dionovo dosta nejasno dekonstruisanje i razumijevanje antičkih izvora. Podaci koji su dolazili od antičkih pisaca za razloge izbijanja krize u Iliriku 6. godine nove ere, autori navode kao informativne, ali premalo bogate pojedinostima i ponekad proturječne, pa je poprilično teško uraditi ispravnu rekonstrukciju događaja. Uzroci pobune također su nedovoljno poznati, a Dion Kasnije i Velej Paterkul dosta različito pišu, te je moguće pratiti pristrasnost i kontradiktornost pogotovo kod Paterkula, izravnog učesnika u ratu. Uzroke sukoba, autori su okarakterisali kao mnogo kompleksnije u odnosu na one koje nalazimo u historiografiji, a nisu se odnosili samo na poreze ili vojnu obavezu, nego i na restrukturiranje međurodovskih zajednica, uvođenje monetarne privrede i animozitet indigenih zajednica prema trgovcima sličan onom u Galiji. Nakon svih sukoba i konačnog sloma dvojice Batona, administrativnim

uređenjem i podjelom Ilirika završena je era onoga što se naziva rimskim osvajanjem Ilirika i počeo je jedan novi period u historiji indigenih zajednica koje se polahko asimiliraju i postaju dijelom značajne ilirske provincije unutar Rimskog carstva.

U *Zaključnim razmatranjima*, Džino i Domić Kunić ponovo se okreću izvorima i onome što oni govore. Ukazuju na ograničenu sliku stvarnih događaja, jer su pisani iz romanocentrične i kolonizatorske pozicije, pa je zbog toga svaka analiza rimske interakcije sa ovim prostorima posebno u prvim stoljećima kada je krenulo osvajanje dosta ograničena. Kao početak osvajanja u pravom smislu te riječi, autori navode period nakon raspada republikanskog uređenja, a temelje osvajanja postavljaju tek s donošenjem Vatinijevog zakona po kojem je Ilirik pridodan postojećoj provinciji Cisalpinskoj Galiji kao jedinstvena politička zona. Objašnjene su također i različite percepcije shvatanja pojma osvajanje koje su Rimljani smatrali ovladavanjem naroda i skupinama. Značajni dodaci knjizi svakako su *Kronologija panonsko-balkanske krize* i *Kazalo* na kraju knjige. Zaključci koji se nameću ovom studijom izuzetno su zanimljivi i znatno drugačiji od nekih prethodnih. Kao što je već i navedeno opširnija knjiga o rimskom ratovanju u Iliriku koja je obuhvatila čitav proces pripajanja spomenute provincije nije prije napisana. Postmodernistički pristup i analiza historiografije, odnosno suprostavljanje autora neutemeljenim tezama i formiranjem drugačijih povijesnih narativa čini jasnijom sliku odnosa Rima i indigenih zajednica od početka sukoba i prvih osvajanja, pa sve do Velikog ilirskog ustanka.